

TEMA 2 STÖDMATERIAL

Signaler och symtom som kan tyda på att en elev är utsatt för våld

Barn och unga reagerar olika på utsatthet bland annat beroende på ålder, mognad, kognitiva och språkliga utvecklingsnivå, men också vem som utövar våldet och var det sker. Att upptäcka våld handlar därför ofta om att försöka skapa en överblick över elevens hela livssituation. Här är en samlad förteckning på tecken, signaler och symptom på utsatthet som du som arbetar i skolan kan utgå ifrån.

Det finns i huvudsak tre olika sätt att få kännedom om att en elev far illa och är utsatt för våld:

1. Eleven berättar själv om sin situation eller uppvisar symtom och tecken på våld.
Vuxna kan också identifiera skador eller tecken på försummelse eller omsorgssvikt.
2. Vårdnadshavare eller andra personer i barnets närhet signalerar att eleven far illa eller riskerar att fara illa.
3. Riskfaktorer identifieras.

Eleven kan själv berätta eller uppvisa symtom och tecken på våld

Det yngre barnet kan berätta om sin utsatthet själv genom

- enstaka ord
- korta eller långa berättelser.

En äldre elev kan berätta om sin utsatthet själv genom

- korta eller långa berättelser.

Eleven kan ha kroppsliga symtom som tyder på våldsutsatthet

- huvudvärk
- ont i magen
- ont i nacke och rygg eller annan värk i kroppen
- sängvätning
- tecken på självskador
- problem med mat eller vid matsituationer
- dålig tillväxt eller viktnedgång
- viktökning.

Elevens beteende kan vara tecken på utsatthet

- oro
- brist på tillit
- skamkänslor
- olika former av rädslor (exempelvis höga ljud och plötsliga rörelse)
- lättskrämd
- ängslig
- nedstämdhet
- depression
- självskadebeteende
- ätstörningar
- sömnstörningar
- försenad (kognitiv) utveckling
- regression i barnets utveckling (exempelvis i språk, sängvätning och avföringsinkontinens)
- koncentrationsproblem
- bristande impulskontroll
- lättväckt ilska, irritation och aggressivitet
- förvirring kring vem som kan ge skydd och vad som är farligt
- repetitiva aktiviteter
- mardrömmar och sömnsvårigheter
- svårigheter att hantera starka känslor
- förändrade tankar om sig själv.

Elevens sociala beteende kan vara en signal på utsatthet genom

- omsorg om och oro för familjen – syskon, vårdnadshavare och husdjur
- extra omhändertagande och hjälpsamma mot både vuxna och andra barn
- att bli utsatt för mobbning och utöva mobbning
- starka reaktioner på bråk mellan andra elever eller konflikter mellan vuxna och barn
- undvikande av vissa personer och platser
- undvikande av närhet
- separationsångest (exempelvis klängighet)
- distanslöshet till både andra elever som vuxna.

Alla symtomen i den här listan kan också förekomma vid stress eller i samband med andra problem i en familj. Oavsett orsak till symtomen är de oftast väldigt diffusa. Symtomen kan också vara tecken på neuropsykiatriska diagnoser hos ett barn. Det vara svårt att koppla symtom och barns beteende till just våldsutsatthet. Med hjälp av dessa kunskaper om våld och hur det kan komma till uttryck ökar dock dina möjligheter att upptäcka att en elev far illa.



Tecken på olika former av barnmisshandel

Tecken på fysisk misshandel hos eleven

- blåmärken – typiska placeringar för blåmärken vid misshandel är på öronen, bålén, ryggen, nacken, halsen, flanker, skinkor och baksidan av låren
- mönstrade hudskador – som märken efter slag med bälte eller handavtryck
- brännskador – framför allt på handryggen, foten, rumpan eller låren
Vid misshandel är brännskademärkena ofta tydligt avgränsade, till exempel sock- och handskeformade skador efter att barnets händer eller fötter har satts ner i het vätska eller märken efter cigaretter och tändare.
- bitmärken
- benbrott – särskilt frakturer som ofta förekommer vid yttre våld, till exempel revbensfrakturer, skulderbladsfrakturer samt rörbensfrakturer
- tillfogade skullskador
- skador på inre organ – till exempel inre blödningar och leverskador.
- skada på tungbandet eller i gommen
- förgiftning
- fläckvis håravfall – kan uppstå om någon har dragit barnet i håret.

Tecken på psykisk misshandel av eleven

Utifrån en aspekt av våld utsätts ett barn alltid för psykiskt våld i samband med alla former av våldsutsatthet. Men det är samtidigt viktigt att ha kunskap om vad psykiskt våld i sig innebär och hur du som arbetar i skolan kan upptäcka att en elev är utsatt.

En form av psykiskt våld är när en vårdnadshavare utsätter en annan familjemedlem för våld (våld i nära relation) och barnet ser, hör eller känner av våldet (bevittnar våld).

Tecken på psykiskt våld kan vara när en vårdnadshavare eller någon annan närstående

- kontrollerar barnet mer än barnets ålder, säkerhet eller trygghet kräver, till exempel att inte låta barnet välja egna vänner eller kläder trots att barnet klarar det själv
- trakasserar, förföljer, hotar, lockar eller tvingar barnet till olämpliga handlingar, till exempel förstörelse
- förlöjligar, osynliggör och förminskar barnet, till exempel genom att använda kränkande namn
- anklagar, framför obefogad kritik eller klagomål mot barnet samt sprider lögner
- kränker barnet genom orimliga förväntningar eller konstant missnöje
- skapar osäkerhet och otrygghet för barnet genom att uppträda oförutsägbart, undanhålla känslor eller förneka något som hänt

- utnyttjar barnet för sitt eget behov av till exempel känslomässigt stöd eller medhåll
- utövar makt och kontroll över barnet eller en vårdnadshavare
- mobbar inom familjen, till exempel att ett barn inte har samma fördelar som ett syskon
- favoriserar syskon, eller vid nya familjekonstellationer vissa familjemedlemmar, samt fryser ut nära släktingar
- utsätter familjens husdjur för våld eller tar (sönder) barnets ägodelar, leksaker eller hjälpmedel.

Hos barnet kan tecken på psykiskt våld visa sig som både kroppsliga symptom och beteende som exempelvis oro, rädsla, håglöshet och känslomässig instabilitet.

Gränsen vad som är psykiskt våld och känslomässig försummelse går inte alltid att dra då handlingar från vårdnadshavare och barnets reaktioner kan vara samma.

Tecken på försummelse av eleven

Praktisk eller fysisk försummelse

- bristande hygien – eleven är ofta smutsigt, har smutsiga kläder och luktar illa
- eleven är ofta hungrigt när det kommer till skolan
- eleven har olämplig klädsel för årstiden och saknar kläder för skolans aktiviteter
- eleven har problem med tänderna eller tandköttet som kan bero på utbredd karies
- eleven får inte sina medicinska behov tillgodosedda, exempelvis dåligt behandlad astma, eksem, hudinfektioner eller att en elev kommer till skolan trots tydliga sjukdomssymtom
- eleven har hög frånvaro eller hålls helt borta från skolan trots att det saknas skäl
- elevens behov av en trygg och säker miljö tillgodoses inte, till exempel genom dåliga boendeförhållanden, farliga utemiljöer eller lekplatser eller bristande tillsyn.

Känslomässig försummelse

- eleven får inte kärlek, omsorg och bekräftelse
- eleven blir inte sett och lyssnat på
- eleven respekteras inte, exempelvis gällande sina åsikter, tankar, drömmar, beteende eller personlighet.

Tecken på sexuella övergrepp

De flesta barn och unga som utsätts för sexuella övergrepp har inga synliga fysiska skador. Det kan också vara svårt att upptäcka skador vid exempelvis ändtarmsöppning och i underlivet eftersom ett barns skador läker snabbt.

I enstaka fall går det att upptäcka fysiska skador, till exempel:

- smärta i svalg och hals
- infektioner i underlivet
- blod i trosor eller kalsonger
- greppmärken på skinkor eller lår.

Elever som utsätter andra barn för sexuella övergrepp

Yngre barn i förskoleklass och på lågstadiet kan ibland undersöka andra barns kroppar eller sin egen. Det är ett normalt beteende som vi ser som sexuella lekar. Men det finns situationer där ett barn utsätter ett annat eller andra barn för sexuella övergrepp.

För dig som arbetar i skolan är det viktigt att observera om följande varningstecken förekommer:

- en elev tvingar ett annat eller andra elever att göra något som den eller de inte vill
- att en elev visar oro för att vara ensam med en viss elev
- när det är stor skillnad i utvecklingsnivå mellan barnen
- att ålderskillnaden är stor mellan barnen
- om ett barn ofta leker sexuella lekar och försöker få med sig andra barn
- ett barn som inte kan låta bli ett sexuellt beteende fast vuxna säger åt hen att sluta.

Vårdnadshavare eller andra i elevens närhet kan signalera att barnet far illa

Det kan vara omständigheter runt omkring eleven som gör att du som arbetar i skolan misstänker att eleven är utsatt för någon form av våld. Det kan handla om händelser eller beteenden hos en eller båda vårdnadshavarna eller någon annan i barnets närhet.

Följande beteenden eller signaler från elevens vårdnadshavare kan vara tecken på att det förekommer våld:

- En vårdnadshavare som kränker, hotar eller på något annat sätt visar ett beteende mot eleven som du inte tycker är lämpligt. Risken är stor att elevens situation är ännu värre i hemmet än det som du och andra får bevittna i skolan.
- När du frågar om en elevs skada eller beteende så överensstämmer inte vårdnadshavarens svar med det som du bedömer som en rimlig förklaring.

- Om du och dina kollegor bedömer att eleven har behov av sjukvård, men vårdnadshavaren låter bli att söka sjukvård eller gör det sent.
- En vårdnadshavare kan också utsätta sitt barn för barnmisshandel genom sjukvårdsinsatser (BMSI), det som tidigare kallades Münchhausen-syndrom by proxy. Det innebär att elevens vårdnadshavare iscensätter inbillade, påhittade eller förstörade symtom eller problem hos barnet. Det kan leda till onödiga och till och med skadliga medicinska undersökningar och sjukvårdsinsatser för barnet.

Riskfaktorer för att identifiera våld

Det finns vissa omständigheter som kan öka risken för att ett barn ska utsättas för våld. Vissa riskfaktorer har fokus på eleven och dess situation, till exempel elever som

- har en funktionsnedsättning (vilket kan öka risken för sjukdom tidigt i livet. Både funktionsnedsättningen och sjukdom ställer höga krav på vårdnadshavarna)
- har beteendesvårigheter eller känslomässiga svårigheter som leder till en ökad risk att utsättas för våld och att utsätta andra för våld
- är placerade utanför det egna hemmet, exempelvis i familjehem
- identifierar sig som homo-, bi-, eller transsexuell, eller som queer- eller intersexperson (hbtqia+).

Riskfaktorer kan också vara kopplade till barnets familj och sociala relationer. Då kan det handla om att vårdnadshavarna inte har en trygghet och känslighet för att se och möta barnets behov. Det kan också bero på att vårdnadshavarna har egna svårigheter eller problem som även drabbar barnet.

Riskfaktorer som kan leda till våld finns bland annat i familjer

- med missbruk (alkohol, droger, spel om pengar, läkemedelsberoende)
- med psykisk ohälsa
- som lever i trångboddhet eller har osäkra boendeförhållanden
- där det pågår boende- och vårdnadstvister mellan vårdnadshavare
- pågår skilsmässa
- som lever under svåra ekonomiska omständigheter
- där vårdnadshavaren är ensamförsörjande
- som kan vara kopplade till kriminella eller andra dysfunktionella miljöer
- där en eller båda vårdnadshavare har en intellektuell funktionsnedsättning.
- våldskapital inom familjen
- elever som lever i familjer med hedersnormer.